

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – judesio korekcija) studijų
programa, IV kursas

Dovilė Pratusytė

KALBINIO UGDYMO PRIEMONĖS SPECIALIOJOJE MOKYKLOJE

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
dr. R. Melienė*

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojamas specialiųjų mokyklų ar/ir specialiojo ugdymo centrų lietuvių kalbos mokytojų požiūris į kalbinio ugdymo priemonių kokybę bei tinkamumą mokinių kalbiniams gebėjimams ugdyti.

Tyrime dalyvavo 65 specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centrų pedagogai, dėstantys lietuvių kalbą arba vedantys komunikacinę veiklą.

Anketinės apklausos metodu tirta specialiųjų mokyklų situacija kalbinio ugdymo priemonių kontekste. Analizuojant tyrimo duomenis, buvo siekiama išskirti, kokias kalbinio ugdymo priemones naudoja lietuvių kalbos dalyko/komunikacinės veiklos mokytojai mokiniams, turintiems negalių bei sutrikimų ir apibrėžti, kokiais kriterijais remiasi parinkdami jas; išsiaiškinti problemas, susijusias su kalbinio ugdymo mokymo(si) priemonių ap(si)rūpinimu ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių; atskleisti lietuvių kalbos dalyko/komunikacinės veiklos pedagogų nuomonę apie mokymo priemonių aprūpinimą ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių specialiojoje mokykloje.

Tyrimu nustatyta, kad pedagogai lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose naudoja įvairias mokymo priemones (skaitmenines, paprastas) atsižvelgdami į mokinių turimus specialiuosius ugdymosi poreikius bei jų lygį. Pedagogai, parinkdami mokymo(si) priemones kalbinio ugdymo procese, atsižvelgia į tokius kriterijus: mokymo priemonių ugdomasis turinys, mokymo priemonių patrauklumas bei mokymo priemonių kaina.

Pedagogai, ugdantys mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, susiduria su problemomis, kurios susijusios su ap(si)rūpinimu mokymo(si) priemonėmis. Viena iš aktualiausių problemų, respondentų nuomone, yra ta, kad ugdymo įstaiga nepakankamai aprūpina mokymo priemonėmis lietuvių kalbos/komunikacinės veiklos pedagogus.

Kalbinio ugdymo pedagogų nuomone iš skaitmeninių mokymo priemonių didžiausias poreikis yra mokomųjų kompiuterinių programų. Iš paprastųjų mokymo priemonių pedagogai nurodė ypatingai didelį vadovėlių poreikį, kurie būtų pritaikyti mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų, besiugdantiems pagal individualizuotą programą, o iš vaizdinių – muliažų ir maketų.

Esminiai žodžiai: kalbinis ugdymas, mokymo priemonės, specialioji mokykla, specialieji ugdymosi poreikiai.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Įvadas.....	4
1 skyrius. KALBINIO UGDYMO PRIEMONĖS MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ UGDYMO(SI) PROCESSE	7
1.1. Ugdymo priemonių samprata ir rūšys	7
1.2. Ugdymo priemonių parinkimas ir pritaikymas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių.....	9
1.3. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, kalbinio ugdymo tikslai ir turinys....	13
1.4. Specialiosios mokyklos samprata.....	15
2 skyrius. KALBINIO UGDYMO PRIEMONIŲ ĮVAIROVĖS IR TINKAMUMO SPECIALIOJOJE MOKYKLOJE TYRIMAS	18
2.1. Tyrimo metodika	18
2.2. Tyrimo respondentai.....	18
2.3. Pedagogų taikomų mokymo priemonių įvairovė lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose ir jų parinkimo kriterijai mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių.....	19
2.4. Problemos, susijusios su mokymo(si) priemonių ap(si)rūpinimu ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių.....	22
2.5. Pedagogų nuomonė apie mokymo priemonių aprūpinimą ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių specialiojoje mokykloje	26
Išvados	29
Literatūra	31
Summary	34
Priedai.....	36

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Atsižvelgiant į specialiųjų ugdymosi poreikių ypatumus, kalbinio ugdymo priemonių įvairovę ir pritaikymas ugdymo procese turi didelę įtaką mokinių kalbinio ugdymo kokybei.

Remiantis Bendrosiomis programomis (2008) ir Bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis (2010), kalbinis ugdymas susideda iš trijų esminių veiklos sričių, kurios viena su kita glaudžiai susijusios: kalbėjimo ir klausymo, skaitymo, literatūros (kultūros) pažinimo bei rašymo. Pedagogas, parenkantis mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo(si) priemones siekia, kad būtų ugdomos visos kalbos sritys.

Šiomis dienomis mokiniams, kurie ugdomi pagal bendrąsias programas – bendrojo ugdymo mokyklose, vadovėlių gausu. „Pastebima, jog mokytojai vadovėlių renka atsižvelgdami į daugybę faktorių: kolegų rekomendacijas, pirmąjį išpūdį, leidyklą“ (Schoroškienė, 2010, p. 21). Pedagogai, ugdantys mokinius pagal individualizuotą programą, susiduria su kalbinio ugdymo priemonių stoka ir ši problema išlieka aktuali ne tik pedagogams, bet ir specialiųjų mokyklų vadovams.

Jančauskaitės ir Ozolaitės (2002) tyrimų rezultatai rodo, kad vieną iš kliuvinių, įgyvendinant specialiųjų mokyklų tikslus, mokyklų vadovai įvardino modernių šiuolaikiškų techninių, vaizdinių, kompensacinių priemonių trūkumą. Šio tyrimo rezultatai išlieka aktualūs ir šių dienų specialiojo ugdymo srityje.

Kalbinio ugdymo pedagogams, ugdantiems mokinius pagal individualizuotą programą specialiojoje mokykloje ir specialiojo ugdymo centruose, vadovėliai nerengiami ir neleidžiami. Pasak Girdzijauskienės (2011), mokytojams, ypač pradedantiems, vadovėlis suteikia saugumo jausmą, paramą bei numato pedagoginės veiklos gaires. Schoroškienės (2010) nuomone, vadovėlis lieka vienu iš svarbiausių, bet jau ne vieninteliu ugdymo(si) šaltiniu. Jis turi savo komplektą, kurį be vadovėlio sudaro: knyga mokytojui, pratybų sąsiuviniai, chrestomatijos, skaitiniai, uždavinynai, žinynai¹.

Pobrein (2005) teigia, jog kartais pasigirsta nuomonių, kad galbūt specialiųjų poreikių vaikams nereikalingi specialūs vadovėliai, kad „pasaulyje“ apsieinama ir be jų. Pritaikyti vadovėliai ir mokymo priemonės ne tik leidžia pedagogams dirbti efektyviau, bet taip pat suteikia galimybę mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, aktyviau ugdytis siekiant praktinių įgūdžių. Tinkamai parinkta ar pritaikyta ugdymo priemonė leidžia mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, pasiekti norimus rezultatus, kuriuos numato

¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis“ tvarkos aprašas. 2005 m. sausio 4 d. Nr. ISAK- 2. Vilnius.

pedagogas, remdamasis specialistų, bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis bei tardamasis su ugdytinio tėvais.

Neaptinkama mokslinių tyrimų apie kalbinio ugdymo priemonės specialiojoje mokykloje, jų įvairovę bei tinkamumą. Galima daryti prielaidą, kad specialioji mokykla – šveitimo įstaiga – nėra aktuali šių dienų ugdyme, nes pastebimai didėja mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių įtraukimas į bendrojo ugdymo mokyklas. Specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose reglamentuojamas specialusis ugdymas. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2011) apibrėžia, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias.

Atsižvelgiant į tai, kad specialiosios mokyklos egzistuoja ir kalbinis ugdymas jose vyksta, kyla klausimas, kokia specialiųjų mokyklų situacija kalbinio ugdymo priemonių kontekste. Mokslinė literatūra šios situacijos nepateikia ir neaptaria, todėl kalbinio ugdymo priemonių specialiojoje mokykloje situacija, jų įvairovė, tinkamumas, trūkumas yra aktuali tyrimo problema. Tyrimo problemą galima išreikšti probleminiais klausimais: kokių kalbinio ugdymo priemonių trūkumas didžiausias specialiosiose mokyklose? Kokie veiksniai turi įtakos mokymo(si) priemonių stygiui?

Tyrimo objektas – kalbinio ugdymo priemonės specialiojoje mokykloje.

Tyrimo tikslas – atskleisti specialiosios mokyklos lietuvių kalbos mokytojų požiūrį į kalbinio ugdymo priemonių kokybę bei tinkamumą mokinių kalbiniams gebėjimams ugdyti.

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti, remiantis teorine analize, ugdymo priemonių sampratą ir rūšis, ugdymo priemonių parinkimą ir pritaikymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, kalbinio ugdymo tikslus ir turinį bei specialiosios mokyklos sampratą.

2. Atskleisti, kokias kalbinio ugdymo priemones naudoja lietuvių kalbos dalyko/komunikacinės veiklos mokytojai mokiniams, turintiems negalių bei sutrikimų ir apibrėžti, kokiais kriterijais remiasi parinkdami jas.

3. Išsiaiškinti problemas, susijusias su kalbinio ugdymo mokymo(si) priemonių ap(si)rūpinimu ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių.

4. Atskleisti lietuvių kalbos dalyko/komunikacinės veiklos pedagogų nuomonę apie mokymo priemonių aprūpinimą ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių specialiojoje mokykloje.

Tyrimo metodai: teorinė analizė, pusiau uždaro tipo anketinė apklausa, kiekybiniai duomenų apdorojimo būdai.

Tyrimo respondentai – 65 specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centrų pedagogai, dėstantys lietuvių kalbą arba vedantys komunikacinę veiklą. Tyrimas buvo atliktas 2014 metų kovo 10-28 dienomis Kuršėnų, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Vilniaus miestuose.

Bakalauro darbo struktūra.

Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (37 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 7 lentelės, 5 paveikslai. Prieduose pateikiamas anketos pavyzdys, lentelė su respondentų atsakymais į atviro tipo klausimą. Darbo apimtis – 35 psl.

1 skyrius. KALBINIO UGDYMO PRIEMONĖS MOKINIŲ, TURINČIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ UGDYMO(SI) PROCESU

1.1. Ugdymo priemonių samprata ir rūšys

Siekiant, jog mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, įgytų kalbėjimo ir klausymo, skaitymo, literatūros pažinimo ir rašymo įgūdžius bei kompetencijas pedagogui svarbu lietuvių kalbos pamokose ar komunikacinėse veiklose naudoti įvairias mokymo priemones. Pedagogų kompetencijos atsiskleidžia ne tik parenkant priemones ugdymui, bet taip pat jas parengiant ir/ar pritaikant atsižvelgiant į mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius.

Mokymo priemonių samprata literatūroje apibrėžiama įvairiai, bet turinys išlieka analogiškas. Jovaiša (2011) teigia, kad mokymo priemonės yra reikmenys, panaudojami mokymo procese siekiant plėtoti moksleivių pojūčius, suvokimą, vaizdinius, mąstymą ir gebėjimus, praktinio darbo mokėjimus ir įgūdžius.

Remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310, „Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais“ tvarkos aprašu, mokymo priemonės apibrėžiamos, kaip tiesiogiai mokymui(si) ir ugdymui(si) reikalingos spausdintos ar skaitmeninės priemonės, daiktai, medžiagos ir įranga, mokinio darbo vietai įrengti bei mokymo priemonėms laikyti reikalingi baldai ir laboratoriniai baldai.

Turinio atžvilgiu, pateiktų mokymo priemonių apibrėžimai – vienas kitą papildantys, sukonkretinantys. Atsižvelgiant į pateiktą Jovaišos nuomonę, galima daryti prielaidą, kad parenkant mokymo priemones ugdymo procese svarbu atsižvelgti, jog būtų lavinami visi mokinių kognityviniai ir sensoriniai gebėjimai. Gunvall, Eklinth (2003) pažymi, jog ypač svarbu, kad mokymo priemonės padėtų kiekvienam mokiniui, esančiam vis kitokioje ugdymo situacijoje, tobulėti pažintinėje srityje, įgyti žinių bei socialinių įgūdžių. Dar 1632 m. „Didžiojoje didaktikoje“ J. A. Komenskis suformulavo auksinę didaktikos taisyklę: „...kur galima, viską pateikti jauslėmis: kas matoma – regėjimui, kas girdima – klausai, kas užuodžiama – uoslei, kas valgoma – skoniui, kas liečiama – lytėjimo jauslei. O jei ką galima patirti keliomis jauslėmis, keliomis ir tebūnie patiriama...“ (cit. Pečiuliauskienė, 2008, p. 62).

Šių dienų ugdyme mokymo priemonės klasifikuojamos įvairiai. Jovaiša (2011) pateikia šias mokomųjų priemonių grupes: vaizdinės, garsinės, garsinės regimosios, sensomotorinės bei kibernetinės.

Šiuo metu galiojančiuose Švietimo aprūpinimo standartuose² apibrėžiamos tokios mokymo priemonių grupės:

- bendrojo ugdymo dalyko vadovėlis;
- vadovėlį papildančios (spausdintos ar skaitmeninės) mokymo priemonės;
- daiktai, medžiagos ir įranga;
- ikimokyklinio ugdymo priemonės;
- priešmokyklinio ugdymo priemonės;
- specialiosios mokymo priemonės;
- skaitmeninės mokymo priemonės;
- ugdymo procesui reikalinga literatūra;
- mokinio darbo vietai įrengti bei mokymo priemonėms laikyti reikalingi baldai ir laboratoriniai baldai.

Specialiojo ugdymo procese svarbia mokymo priemone išlieka vadovėlis, pritaikytas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis“ tvarkos apraše (2005) pažymima, kad vadovėlis, pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams, yra bendrojo lavinimo dalyko vadovėlis, pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymosi poreikius, kylančius dėl turimų sutrikimų. Jis reikalingas norint realizuoti ugdymo programose numatytus ugdymo uždavinius. Kiekvienais metais Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija pateikia galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių sąrašą, kuriame išskiriami vadovėliai mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių. Pastebima tai, kad gausus lietuvių kalbos vadovėlių pasirinkimas yra pradinė klasių pedagogams. Pagrindinio ugdymo (nuo 5 iki 10 klasės) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių pritaikytų vadovėlių aptinkama, bet pastebima, kad kuo klasė aukštesnė, tuo vadovėlių pasirinkimas mažėja arba pritaikytų vadovėlių visiškai nelieta. 10 klasės mokiniams, aptinkami tik matematikos pritaikyti vadovėliai. Lietuvių kalbos vadovėliai pritaikyti mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių neskiriami nuo 10 klasės. Pritaikyti lietuvių kalbos vadovėliai skiriami mokiniams, turintiems specialiųjų poreikių, besiuogdantiems pagal pritaikytą ugdymo(si) programą.

Mokiniams, kurie ugdomi pagal individualizuotą programą, vadovėliai neleidžiami, todėl mokymo priemonių įvairovė plati. Tačiau vadovėlis ir jo komplektas sudaro galimybes geriau paskirstyti mokymosi medžiagą, ją pritaikyti įvairių mokymosi stilių, poreikių ir pasiekimų

² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, „Švietimo aprūpinimo standartai“ tvarkos aprašas. 2011 m. gruodžio 12 d. įsakymu Nr. V-2368.

mokiniams, organizuoti aktyvią mokinių veiklą, tikslingiau vertinti ir įsivertinti mokymosi rezultatus³. Galima daryti prielaidą, kad lietuvių kalbos vadovėlių trūkumas pedagogams, ugdantiems mokinius pagal individualizuotą programą, sukelia sunkumų įgyvendinant ugdymo programose numatytus ugdymo uždavinius bei apsunkina pamokų planavimą, nes vadovėlis lyg orientyras planuojant jas.

Atsižvelgiant į tai, kad mokiniams, besimokantiems pagal individualizuotą programą, lietuvių kalbos vadovėlių nėra, specialiajame ugdyme didžiausias dėmesys skiriamas specialiosioms mokymo priemonėms. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro „2011 m. gruodžio 12 d. įsakymu Nr. V-2368, „Švietimo aprūpinimo standartai“ tvarkos apraše specialiosios mokymo priemonės apibūdinamos kaip vaizdinės, techninės, demonstracinės, skaitmeninės mokymo priemonės, žaislai, daiktai, medžiagos, literatūra ir pratybų sąsiuviniai, parengtos ar pritaikytos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, kurios padeda plėtoti mokinių žinias ir gebėjimus, ugdyti mokymuisi reikalingą kompetenciją, įgyti socialinių ir kasdienio gyvenimo įgūdžių.

Mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, dažnai kyla sunkumų suvokti jiems pateikiamą informaciją. Atsižvelgiant į mokinių patiriamas problemas, pedagogui ypač svarbu, kad parenkamos ar pritaikomos ugdymo priemonės sudarytų galimybes informaciją perteikti pasitelkiant kuo daugiau jutimų ir kognityvinių gebėjimų. Kalbinio ugdymo pedagogai, parenkantys lietuvių kalbos pamokoms/komunikacinėms veikloms mokymo priemones, turėtų atsižvelgti į mokinių, turimų specialiųjų ugdymosi poreikių lygį, gabumus bei sunkumus ir ne retai pritaikyti jau paruoštą mokymo priemonę individualiai kiekvienam vaikui, kad jo mokymo(si) procesas būtų aktyvus bei efektyvus, siekiant užsibrėžtų tikslų.

1.2. Ugdymo priemonių parinkimas ir pritaikymas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012-2013 mokslo metais, Lietuvos specialiosiose mokyklose ir specialioje ugdymo centruose ugdomi 4083 mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių. Išskiriamos trys mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių grupės: negalių, sutrikimų ir sunkumų⁴.

Vienas iš negalių grupei priskiriamų sutrikimų – regos sutrikimas. Pagal Lietuvos statistikos departamentą, 2012-2013 mokslo metais mokinių skaičius, turinčių šį sutrikimą ir

³ Jakubčionienė, L. (Red.). (2012). *Vadovėlių ir kitos mokymosi medžiagos pritaikymo kompetencijoms ugdyti metodinės rekomendacijos* Projektas. Vilnius.

⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius“ tvarkos aprašas. 2011 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317.

ugdomų specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose, yra 75. „Daugelis ekspertų mano, kad regos sutrikimas negali labai smarkiai paveikti gebėjimo suprasti ir vartoti kalbą“ (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 360). Andersen, Dunlea, Kekelis ir Warren (cit. Hallahan, Kauffman, 2003) nuomone, sutrikusios regos vaikų kalbos raida keliais subtiliais bruožais skiriasi nuo reginčiųjų vaikų kalbos raidos – ji šiek tiek ribota. Gudonis (2003) teigia, kad kompiuterinė matematinė analizė įrodė, kad žmogus akių plote sugeba suvokti 22 geometrinius parametrus, kurie keičiasi veikiami baimės, nerimo, džiaugsmo, nustebimo, ligų ir kitų veiksnių. Pasak Затьков (cit. Gudonis, 2003), ši informacija žmogaus smegenyse tuoj pat analizuojama ir tokiu būdu gaunama papildoma informacija. „Šios informacijos akieji negauna“ (Gudonis, 2003, p. 337).

Wiik, Rekdal ir Bekkelien (2003) pažymi, jog asmenys su regos sutrikimais skirstomi į dvi grupes: pirmoji apima silpnaregius mokinius, kurie gali naudotis įprastais vadovėliais su pagalbinėmis priemonėmis, o antroji – žymios silpnaregystės ir aklus mokinius, t.y. mokinius, kuriems reikia Brailio rašto vadovėlių. Wiik, Rekdal ir Bekkelien išskiria pagalbines priemones, galinčias padėti silpnaregiams mokiniams išmokyti tekstą:

- specialiai pritaikytas stalas ir dokumentų stovėlis;
- optika – akiniai, didinimo stiklai, speciali optika;
- uždaro ciklo TV sistema;
- didelės ekrano įstrižainės (21 colio – apie 53 cm), plokšti, taupantys erdvę monitoriai;
- didinamoji programinė įranga, kalbos sintezatorius;
- skeneris;
- garso įranga, garso kasečių grotuvas, skaitmeninis grotuvas;
- kompiuteris su Brailio ekranu ir su kalbos sintezatoriumi – atskiriems mokiniams, taip pat galinga didinimo programinė įranga;
- Brailio lentelė, Brailio rašomoji mašinėlė.

Negalių grupei taip pat priskiriamas klausos sutrikimas. Remiantis Lietuvos statistikos departamentu, 2012-2013 mokslo metais mokinių skaičius, turinčių šį sutrikimą ir ugdomų specialiosiose mokyklose bei specialiojo ugdymo centruose, buvo 253.

Daugirdienės (2007) nuomone, komunikacijos specifinis ugdomasis darbas susijęs su nepakankama klausos funkcija – būtina garsą stiprinti aparatūra, kuri leidžia maksimaliai remtis vaiko klausos likučiais. „Jeigu vaiko klausos analizatoriaus galimybės ribotos, taikomos kompensacinės priemonės, kurios remiasi visais kitais pojūčių kanalais“ (Daugirdienė, p. 87). Christersson, Eriksen (2003) išskiria mokymo priemones, reikalingas mokinių, turinčių klausos sutrikimą, ugdymo(si) procese:

- vaizdo medžiaga gestų kalba;
- kompiuterinė medžiaga gestų kalba;
- originalūs tekstai gestų kalba;
- vertimai ir pritaikymai;
- filmų ir vaizdo medžiagos redagavimas: vertėjas kampelyje, subtitrai, vertimas, pritaikymas;
- informacinių ir komunikacinių technologijų naudojimo galimybės.

Ališauskas (2003) teigia, kad informacijos pateikimas sakytine kalba sutrikusios klausos vaikui yra pats sudėtingiausias ir sunkiausias, todėl, ugdymo procese, ypač svarbios vaizdinės priemonės, įvairi vizualinė informacija (schemos, paveikslėliai, lentelės, formulės, sutartiniai ženklai ir kt.).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose, 2012-2013 mokslo metais didžioji dalis mokinių buvo turinčių intelekto sutrikimą – 1395. Šis sutrikimas priskiriamas negalių grupei.

Remiantis specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro rekomendacijomis dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo⁵, parenkant mokymo priemones sutrikusio intelekto mokiniams, svarbu atsižvelgti į šios grupės asmenims būdingus pažinimo ypatumus: konkretų mąstymą, žodyno ir vaizduotės ribotumą, dominuojančią mechaninę atmintį ir pan. Taip pat pažymima, jog jeigu sutrikusio intelekto vaikas ugdosi homogeninėje aplinkoje pagal individualizuotą programą, svarbu, kad priemonė:

- būtų funkcionali – įgalintų mokytis praktinių įgūdžių kasdienėse situacijose;
- padėtų išmokti orientuotis ir būti saugiam kasdieninėje informacinėje aplinkoje – galėtų atpažinti svarbius žodžius, simbolius, ženklus;
- būtų kuo natūralesnė – leistų išmokti naudotis realiais kasdienio gyvenimo daiktais.

Pasak Ambrukaičio (1998), vaikas, turintis nežymų intelekto sutrikimą turi nemažai potencinių galimybių išmokti ir skaityti, ir rašyti, o vaiko, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą gimtosios kalbos mokymas privalo turėti ryškų socialinį turinį, kuris padėtų mokiniui pažinti realųjį gyvenimą tiesiogiai, o jo kalbai teiktų konkretumo ir apibrėžtumo.

⁵ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).

Specialiose mokyklose taip pat ugdomi mokiniai, turintys nežymų intelekto sutrikimą. Šiai mokinių grupei keliama tokie mokymo priemonių reikalavimai, atsižvelgiant į specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro rekomendacijas⁶:

- abstrakti informacija paaiškinta, iliustruota konkrečiais žodžiais, vaizdais, daiktais;
- neperkrauta detalėmis ir išryškina esmines, nagrinėjamo objekto, reiškinių dalis ar savybes;
- neperkrauta tekstu: tekstas aiškus, paprastas;
- skatinanti praktinius veiksmus;
- leidžianti dirbti savarankiškai ir įgalinanti patikrinti atliktą darbą;
- sudaryta iš nuoseklių panašaus tipo pratimų, užduočių serijų, sudarančių sąlygas mokinio mąstymo ypatumus atitinkančiu tempu suprasti konkretų užduoties atlikimo principą (neturi būti „šokinėjama“ nuo vienos temos prie kitos).

Dar vieni negalių grupei priskiriami bei dažnai pasitaikantys specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose – judesio ir padėties sutrikimai. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012-2013 mokslo metais mokinių skaičius, turinčių šį sutrikimą, buvo 95.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro rekomendacijos dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo teigia⁷, kad šios negalės grupės mokinių intelekto ir kalbos raida normali, tačiau esant žymiesiems pakenkimams, ypač sunkiai cerebrinio paralyžiaus formai, kuri dažnai lemia nevisavertį pasaulio pažinimą, stebimi intelekto, bei antrinio pobūdžio specifiniai kalbos raidos sutrikimai. Lekemo, Landin, Blix ir Hellber (2003) nuomone, mokiniams, turintiems judesio ir padėties sutrikimus dauguma mokymo priemonių turi būti pritaikytos individualiai, o tai iš mokytojų reikalauja laiko ir pasirengimo.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras pateikia pagrindinius kriterijus parenkant mokymo priemones mokiniams, turintiems judesio ir padėties sutrikimus⁸:

- lavina smulkiąją motoriką;
- padeda atlikti smulkių judesių reikalaujančias užduotis;
- ugdo kalbinius – komunikacinius gebėjimus;
- padeda įsisavinti alternatyvios komunikacijos sistemas;
- įgalina bendrauti alternatyvios komunikacijos būdu naudojant programinę įrangą;

⁶ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).

⁷ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).

⁸ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).

- leidžia asmeniui dirbti pasirinktu tempu.

Specialiosiose mokyklose ir specialiojo ugdymo centruose ugdomi mokiniai, turintys kalbos sutrikimus. Remiantis Lietuvos statistikos departamentu, jų skaičius 2012-2013 mokslo metais siekia 188. Šis sutrikimas priskiriamas sutrikimų grupei. Kalbos sutrikimai – tai visos kalbos sistemos ar jos dalies sutrikimai, kai asmuo turi sunkumų dėl kalbos išraiškos ar/ir kalbos suvokimo, bei rašytinės kalbos sutrikimai kaip sakytinės kalbos sutrikimų pasekmė⁹.

Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras pateikia pagrindinius kriterijus parenkant mokymo priemones mokiniams, turintiems kalbos sutrikimus¹⁰:

- ugdo mokinio foneminę klausą;
- formuoja žodžio garsų analizės ir sintezės bei rašomosios kalbos įgūdžius;
- užduotys formuluojamos paprastais sakiniais, kad jas galėtų suprasti mokinys;
- plečia ir tikslina mokinio aktyvų ir pasyvų žodyną;
- atitinka silpnesnius nei kitų mokinių skaitymo bei rašymo gebėjimus;
- įgarsinta medžiaga tiems, kurie negali dirbti su tekstu;
- lavina smulkiąją motoriką, padeda įsiminti rankos judesį mokantis rašyti raides bei įtvirtina rašymo įgūdžius.

Rekomendacijose akcentuojama, kad jeigu asmuo negali bendrauti kalba, t.y. kalbėti, jis vartoja alternatyvios komunikacijos priemones – tai gali būti daiktai, paveikslėliai, simbolių sistemos, komunikacinės priemonės bei prietaisai, kompiuteris. Jų pasirinkimas priklauso nuo sutrikimo pobūdžio.

Pedagogui parenkant ir pritaikant ugdymo(si) priemones svarbu atsižvelgti į mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius, jų lygį bei pobūdį. Kiekvienas ugdytinis yra individuali asmenybė, o turimi specialieji ugdymosi poreikiai suteikia jam dar didesnių ypatingumų. Nuo mokytojo kūrybiškumo, profesionalumo, pedagoginių kompetencijų, ugdymo priemonių parinkimo ir pritaikymo mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių priklauso teikiamos švietimo pagalbos intensyvumas bei visapusiškumas.

1.3. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, kalbinio ugdymo tikslai ir turinys

Ugdymo turinį reglamentuoja bendrosios programos, o jų taikymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių – keletas skirtingų bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijų. Švietimo ir mokslo ministerija pateikia specialiojo ugdymo bendrųjų ugdymo programų

⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius“ tvarkos aprašas. 2011 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317.

¹⁰ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).

pritaikymo rekomendacijas: pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos, skirtos žemų (riboto intelekto) ir labai žemų (nežymiai sutrikusio intelekto) intelektinių gebėjimų specialiųjų poreikių mokiniams ugdyti; pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui; pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų ugdymo programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. ISAK-2433 „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos“ apibrėžia, kad bendrųjų programų paskirtis – apibrėžti pradinio ir pagrindinio ugdymo turinį, siekiant ugdymo dermės, prieinamumo ir kokybės visoje šalies švietimo sistemoje. Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijų numatyta paskirtis – nužymėti ugdymo turinio individualizavimo gaires 5–10 klasių mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių žemų (riboto intelekto) ir labai žemų (nežymiai sutrikusio intelekto) intelektinių gebėjimų, ugdymui siekiant, kad mokiniai įgytų jų galimybes atitinkančių bendrųjų ir esminių dalykinių kompetencijų pagrindus, pateikti mokytojams rekomendacijų, kaip veiksmingiau įgyvendinti Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas (2008) dirbant su minėtomis mokinių grupėmis.

Lietuvių gimtosios kalbos ugdymo programos, numato mokymo procese siekti panašių pagrindinių tikslų – ugdyti mokinių komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas, atsižvelgiant į kiekvieno ugdytinio individualumą bei poreikius. Kad būtų pasiektas kalbinio ugdymo tikslas, ugdymo programos pateikia ugdymo uždavinius, kurie nukreipti į numatytą kompetencijų įgijimą. Nurodyti ugdymo uždaviniai orientuoti į mokinių sąmoningumo („Siekama, kad mokiniai ugdytųsi sąmoningai skaityti [...]“), saviraiškos („Siekama, kad mokiniai ugdytųsi gebėjimą suprantamai reikšti mintis [...]“ bei saviugdą („Siekama, kad mokiniai ugdytųsi domėjimąsi kultūriniu gyvenimu [...]; [...] gebėjimą bendrauti su įvairiais adresatais [...]“) ugdymą(si). Ugdymo programų uždavinių skirtumas tas, kad pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijose pateikti uždaviniai sukonkretinti, orientuoti į mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, atsižvelgiant į jų galias ir sunkumus. Tačiau turinys ir siekiamybės žymiai nesiskiria.

Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijų struktūra analogiška. Programose ugdymo turinys pateiktas koncentrais: 5–6, 7–8, 9–10 klasės. Kiekvieno koncentro turinį sudaro santykinai atskirtos, bet

ugdymo procese integruojamos veiklos sritys: kalbėjimas ir klausymas; skaitymas, literatūros (kultūros) pažinimas; rašymas (Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008).

Ugdymo programų ryšys – tiesioginis. Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos yra tarpusavyje priklausomos todėl, kad jas rengiant atsižvelgiama į pagrindinio ugdymo bendrųjų programų turinį, siekiant užtikrinti kokybišką, prieinamą ugdymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Toks ugdymo turinio reglamentavimas pagrindžia nuostatą rengti pritaikytus bendrojo ugdymo vadovėlius, bet tuo pačiu yra iššūkis, nes mokinių specialieji ugdymosi poreikiai ir galimybės labai skirtingi.

1.4. Specialiosios mokyklos samprata

„Specialiųjų ugdymą įgyvendina visos pradinio, pagrindinio ugdymo programas vykdančios ir visuotinę švietimą teikiančios mokyklos arba turintys licenciją kitas švietimo teikėjas ir specialiosios mokyklos“ (Gerulaitis, 2007, p. 49). Lietuvos statistikos departamento 2012-2013 metų duomenimis, specialiųjų mokyklų skaičius Lietuvoje – 60.

Specialiosios mokyklos modernėja yra pertvarkomos į metodinius centrus. Remiantis specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro duomenimis¹¹, nuo 2012 m. rugsėjo 26 d. iki 2014 m. spalio 31 d. vykdomas projektas „Specialiųjų mokyklų pertvarka, metodinių centrų steigimas“. Projekto įgyvendinimo metu, siekiant užtikrinti kokybišką ir efektyvų švietimą ir pagalbą specialiuosius poreikius turintiems mokiniams, numatoma Panevėžio, Švėkšnos, Gelgaudiškio ir Plungės specialiosiose mokyklose įsteigti modernius ir atvirus visuomenei metodinius centrus, kuriuose bus modernizuotos specialiojo ugdymo mokyklų patalpos, skirtos metodinių centrų veiklai, metodiniai centrai aprūpinti specialiosiomis mokymo priemonėmis, organizacine ir kompiuterine technika, baldais, suteikiant galimybę specialiųjų poreikių turinčius mokinius ugdyti, taikant modernius ugdymo metodus, naudojantis šiuolaikinėmis technologijoms.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas (2011 m. liepos 20 d. Nr. V-1369) „Dėl priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo patvirtinimo“ nurodo, kad į specialiąją mokyklą, specialiojo ugdymo centrą, specialiąją mokyklą – daigafunkcinį centrą priimami asmenys, dėl įgimtų ir įgytų sutrikimų turintys didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių:

¹¹ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. *Specialiųjų mokyklų pertvarka, metodinių centrų steigimas*. <http://www.sppc.lt/index.php?373044090> (žiūrėta 2014-04-23).

- į specialiąją mokyklą, skirtą judesio ir padėties sutrikimų turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatyta: vidutiniai ar sunkūs judesio ir padėties ir (ar) lėtiniai neurologiniai sutrikimai; kompleksinė negalia, kurios derinyje yra vidutiniai ar sunkūs judesio ir padėties ir (ar) lėtiniai neurologiniai sutrikimai;

- į specialiąją mokyklą, skirtą kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatytas nežymus, vidutinis ar žymus kalbos neišsivystymas, kalbos netekimas, žymūs rašymo ir skaitymo sutrikimai;

- į specialiąją mokyklą, skirtą intelekto sutrikimą turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatyta: nežymus, vidutinis, žymus, labai žymus ar nepatikslintas intelekto sutrikimas; kompleksinė negalia, kurios derinyje yra nežymus, vidutinis, žymus, labai žymus ar nepatikslintas intelekto sutrikimas; nežymus ar vidutinis intelekto sutrikimas ir elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai;

- į specialiąją mokyklą, skirtą regos sutrikimą turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatyta: vidutinė silpnaregystė, žymi silpnaregystė, aklumas su regėjimo likučiu, praktiškas ar visiškas aklumas, kurčneregystė; kompleksinė negalia, kurios derinyje yra vidutinė silpnaregystė, žymi silpnaregystė, aklumas su regėjimo likučiu, praktiškas, visiškas aklumas ar kurčneregystė;

- į specialiąją mokyklą, skirtą klausos sutrikimą turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatyta: vidutinis klausos sutrikimas, žymus klausos sutrikimas, labai žymus klausos sutrikimas, gilus klausos sutrikimas ar kochlearinių implantų naudotojai; kompleksinė negalia, kurios derinyje yra vidutinis klausos sutrikimas, žymus klausos sutrikimas, labai žymus klausos sutrikimas ar gilus klausos sutrikimas;

- į specialiąją mokyklą, skirtą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems mokiniams priimami asmenys, neturintys intelekto, įvairiapusių raidos sutrikimų, kuriems nustatyta elgesio sutrikimai ar (ir) emocijų sutrikimai;

- į specialiąją mokyklą, skirtą įvairiapusių raidos sutrikimų turintiems mokiniams priimami asmenys, kuriems nustatyta: vaikystės autizmas, atipiškas (netipiškas) autizmas, Rett'o sindromas ar kiti įvairiapūsiai raidos sutrikimai.

Galkienė (2005) teigia, kad labiausiai paplitusios šio tipo mokyklos skirtos regos, klausos, intelekto, elgesio ir emocijų sutrikimą turintiems vaikams, nes jose yra sutelkta reikiama mokymo bazė, dirba tam tikros srities specialistai, pasirengę ugdyti atitinkamą sutrikimą turinčius mokinius.

Ališauskas, Gerulaitis ir Miltenienė (2011) pažymi, jog ugdymo formos parinkimas priklauso nuo mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių grupės – nedideli, vidutiniai, dideli ar labai

dideli, kuriuos teisiškai reglamentuota tvarka įvertina mokyklų specialiojo ugdymo komisijos arba pedagoginės psichologinės tarnybos specialistai, orientuodamiesi ne tiek į raidos sutrikimus, kiek į jų sąlygotus specialiuosius ugdymosi poreikius.

Ališausko, Ališauskienės, Gerulaičio, Melienės ir Miltenienės (2010) nuomone, mokiniui skiriamas specialusis ugdymas, rekomenduojamas mokymo programos sudėtingumo lygis ir mokymo forma, atsižvelgiant į mokymosi ypatingumus ir specialiųjų ugdymosi poreikių laipsnį. Tačiau Galkienė (2005) pažymi, jog šiuolaikinėse specialiosiose mokyklose ugdomi mokiniai tais atvejais, kai neįmanoma pritaikyti didesnį integralumo lygį (labai sudėtingi kompleksiniai sutrikimai, ypač ribotos komunikacijos galimybės; mokinių elgesys kelia fizinį arba psichologinį pavojų aplinkiniams ir pan.).

Specialistų bei tėvų tarpe aktyviai diskutuojama apie ugdymo formos – inkliuzija ar ugdymas specialiojoje mokykloje – parinkimą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Požiūrių į specialiąsias mokyklas aptinkama prieštarų. Ruškus (2002) teigia, kad yra manančių, jog specialioji mokykla jau nebepajėgia tenkinti vaikų specialiųjų poreikių, bet kitiems atrodo, kad specialioji mokykla yra būtina neįgalaus vaiko ugdymo sąlyga, nes, šio požiūrio šalininkų nuomone, specialiojoje mokykloje vaikai jaučiasi saugiau, nes bendrauja su panašiais bendraamžiais. Teigiamos nuostatos apie specialiąsias mokyklas laikosi ir kiti autoriai. Gerulaičio (2007) nuomone, iki šių dienų ir Lietuvos, ir ES šalių specialiosiose mokyklose yra sutelkti įvairūs resursai: specialistai, turintys metodinių žinių, praktinių įgūdžių ir patirties dirbant su neįgaliais vaikais ir jų šeimomis, metodinės priemonės, kita įranga.

Reziumuojant šio skyriaus mintis galima teigti, kad kalbinio ugdymo priemonės – neatsiejama pedagogo ir ugdytinio mokymo(si) proceso reikmė. Ugdymo priemonių parinkimą, pritaikymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių lemia kiekvieno individo gebėjimai ir patiriami sunkumai ugdymo(si) procese. Taip pat, tiesioginės įtakos priemonių parinkimui turi mokinių, turimos negalės ar sutrikimai, kurie suteikia ugdytiniams individualių ypatingumų. Tik atsižvelgus į mokinį supančią negalės ar sutrikimo situaciją, pedagogas gali tikslingai parinkti mokymo priemones, kurių dėka kalbinio ugdymo procesas taptų kokybiškesnis.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių kalbinį ugdymą reglamentuojančios bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos pedagogams padeda kompetentingai planuoti lietuvių kalbos pamokas/komunikacines veiklas.

Specialųjį ugdymą įgyvendinančių specialiųjų mokyklų įvairovė plati. Kiekvienas ugdytinis, turintis tam tikrų negalių ar sutrikimų gali būti ugdomas visapusiškai, atsižvelgus į mokinio individualius poreikius, specialioje mokykloje ar specialiojo ugdymo centre.

2 skyrius. KALBINIO UGDYMO PRIEMONIŲ ĮVAIROVĖS IR TINKAMUMO SPECIALIOJOJE MOKYKLOJE TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti buvo naudojamas kiekybinis tyrimas. Sužinoti kalbinio ugdymo pedagogų nuomonę, – mokymo priemonių klausimu, buvo parengta pusiau uždaro tipo (pusiau struktūruota) anketa. Pasak Kardelio (2002), anketa, kaip būdas duomenims gauti, yra aiški, nedviprasmiška, patikima. Ją sudarė 14 klausimų (1 priedas): 10 uždaro tipo, 3 pusiau uždaro tipo ir 1 atviro tipo klausimas, į kuriuos atsakydami respondentai išreiškė savo nuomonę atliekamo tyrimo tematika. Pedagogams pateiktą anoniminę anketą sudarė tokie blokai: 1) demografinis (duomenys apie tiriamuosius: lytis, pedagoginio darbo stažas, darbo vieta); 2) klausimų blokas, skirtas atskleisti kalbinio ugdymo priemonių įvairovę specialiosiose mokyklose; 3) klausimų blokas, skirtas sužinoti ir atskleisti kalbinio ugdymo pedagogų nuomonę apie mokymo priemonių ap(si)rūpinimą specialiojoje mokykloje.

Prieš pildant anketą, respondentai buvo išsamiai instruktuoti, supažindinti su tyrimo tikslu.

2.2. Tyrimo respondentai

Anketinė apklausa buvo atlikta 2014 metų kovo 10-28 dienomis. Tyrimo pradžioje buvo išdalinta 75 anketos Kuršėnų, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir Vilniaus specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centrų kalbinio ugdymo pedagogams, sugrįžo 65 anketos (67 proc.). Buvo apklausti pedagogai, šiuo metu dėstantys lietuvių kalbą specialiosiose klasėse ir vedantys komunikacinę veiklą lavinamosiose klasėse arba socialinių įgūdžių ugdymo klasėse.

Gauti tyrimo rezultatai buvo apdorojami Microsoft Excel statistiniu paketu.

Pirmiausia bus apžvelgti ir išanalizuoti pedagogų atsakymai į demografinio anketos bloko klausimus: lytis, pedagoginio darbo stažas, darbo vieta.

Apklausoje dalyvavę respondentai pagal lytį pasiskirstė taip: 63 (97 proc.) moterys ir 2 (3 proc.) vyrai.

1 lentelė atspindi kalbinio ugdymo pedagogų pasiskirstymą pagal darbo stažą.

1 lentelė

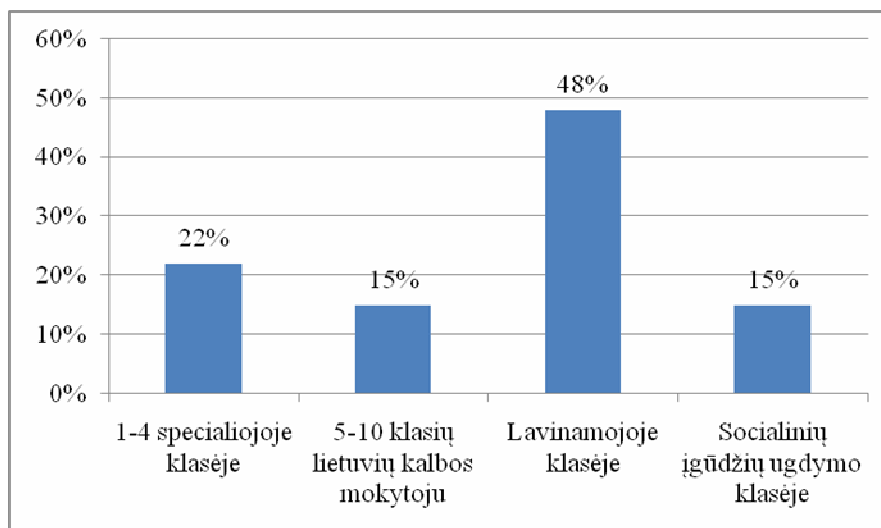
Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą, %

Darbo stažas metais	Respondentų skaičius	Respondentai procentais
Iki 10	22	34
11 ir daugiau	43	66

Didžioji dalis tyrimo dalyvavusių respondentų (66 proc.) turi 11 metų ir daugiau darbo stažą. Šie rezultatai leidžia manyti, kad kalbinio ugdymo pedagogų nuomonė, priemonių

specialiojoje mokykloje aspektu, remiasi ilgalaikę darbo patirtimi su mokiniais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių.

Respondentų pasiskirstymą pagal darbo vietą specialiojoje mokykloje ir/ar specialiojo ugdymo centre iliustruoja 1 paveikslas.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo vietą, %

Tyrime dalyvavo pedagogai, kurie dėsto lietuvių kalbą arba veda komunikacinę veiklą įvairiose klasėse. Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų dirba lavinamosiose klasėse (48 proc.), kuriose veda komunikacines veiklas. Pedagogai, dirbantys socialinių įgūdžių ugdymo klasėse (15 proc.), taip pat veda komunikacines veiklas. Lietuvių kalbą pedagogai dėsto 1-4 specialiosiose klasėse (22 proc.) ir 5-10 specialiosiose klasėse (15 proc.).

2.3. Pedagogų taikomų mokymo priemonių įvairovė lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose ir jų parinkimo kriterijai mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių

Išsamių tyrimų kalbinio ugdymo priemonių specialiojoje mokykloje aspektu nėra atlikta (nepavyko rasti), todėl atskleisti šią temą naudojamas empirinis tyrimas.

Šiame paragrafe bus aptarta pedagogų naudojamų mokymo priemonių įvairovė lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose, specialiojoje mokykloje, – bei veiksniai, turintys įtakos jų parinkimui.

2 lentelėje yra pateikiami duomenys, kiek mokinių, turinčių negalių ar sutrikimų, moko kalbinio ugdymo pedagogai.

Mokiniai, turintys negalių ar sutrikimų, kuriuos ugdo respondentai, %

	Nė vieno	Vieną	Daugiau nei vieną
Intelektų sutrikimai	6	3	91
Kalbos sutrikimai	20	3	77
Regos sutrikimai	60	12	28
Klausos sutrikimai	88	5	7
Judesio ir padėties sutrikimai	37	11	52
Kompleksinės negalės	20	8	72
Kompleksiniai sutrikimai	43	5	52

Respondentai nurodė, kad daugiausiai ugdo mokinių, turinčių intelekto sutrikimus (91 proc.), kalbos sutrikimus (77 proc.), kompleksines negales (72 proc.). Mažiausiai ugdo mokinių, turinčių klausos sutrikimus (27 proc.).

3 lentelė atspindi, kaip dažnai respondentai naudoja skaitmenines mokymo priemones lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose.

**Skaitmeninės mokymo priemonės ir jų naudojimo dažnumas lietuvių kalbos
pamokose/komunikacinėse veiklose, %**

Lietuvių kalbos skaitmeninės mokymo priemonės	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Edukaciniai žaidimai	8	64	26	2
Vaizdo įrašai	2	40	46	12
Mokomosios kompiuterinės programos	8	42	50	0

Tyrimo duomenys rodo, kad respondentai lietuvių kalbos pamokose ir/ar komunikacinėse veiklose naudoja įvairias skaitmenines mokymo priemones. Dažniausiai taikomi – edukaciniai žaidimai (64 proc.). Lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose respondentai retai naudoja mokomąsias kompiuterines programas (50 proc.) bei vaizdo įrašus (46 proc.).

Pedagogai pateikė savo nuomonę apie kitas skaitmenines mokymo priemones, kurias jie taip pat naudoja pamokose/veiklose. Respondentai teigė, kad visada demonstruoja vaizdines priemones (plakatus, paveikslus, iliustracijas, lenteles, simbolius) naudodami multimediją. Taip pat pedagogai pažymėjo, kad dažnai naudoja elektronines knygas ir garso įrašus.

Paulionytės, Grabauskienės, Žemgulienės, Schoroškienės ir Makarskaitės-Petkevičienės (2010) tyrimų rezultatai rodo, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių dėmesį labiausiai pritraukia kompiuterinės mokomosios programos (KMP), kuriose yra ryškūs ir dideli piešiniai, įgarsinta vaizdinė informacija. Tautkevičienė ir Bulotaitė (cit. Paulionytė, Grabauskienė, Žemgulienė, Schoroškienė, Makarskaitės-Petkevičienės, 2010) teigia, kad

specialiųjų poreikių mokinių mokymosi motyvaciją labiausiai skatina įdomios ir spalvingos mokomosios programos bei „programos, turinčios žaismingumo elementų“, mokomieji žaidimai.

Atsižvelgiant į tai, kad kalbinio ugdymo pedagogai dažnai naudoja skaitmenines mokymo priemones, kurios mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių yra reikalingos ir naudingos, galima daryti prielaidą, jog pedagogai siekia kokybiško, efektyvaus ugdymo.

4 lentelė atspindi, kaip dažnai respondentai naudoja paprastas mokymo priemones lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose.

4 lentelė

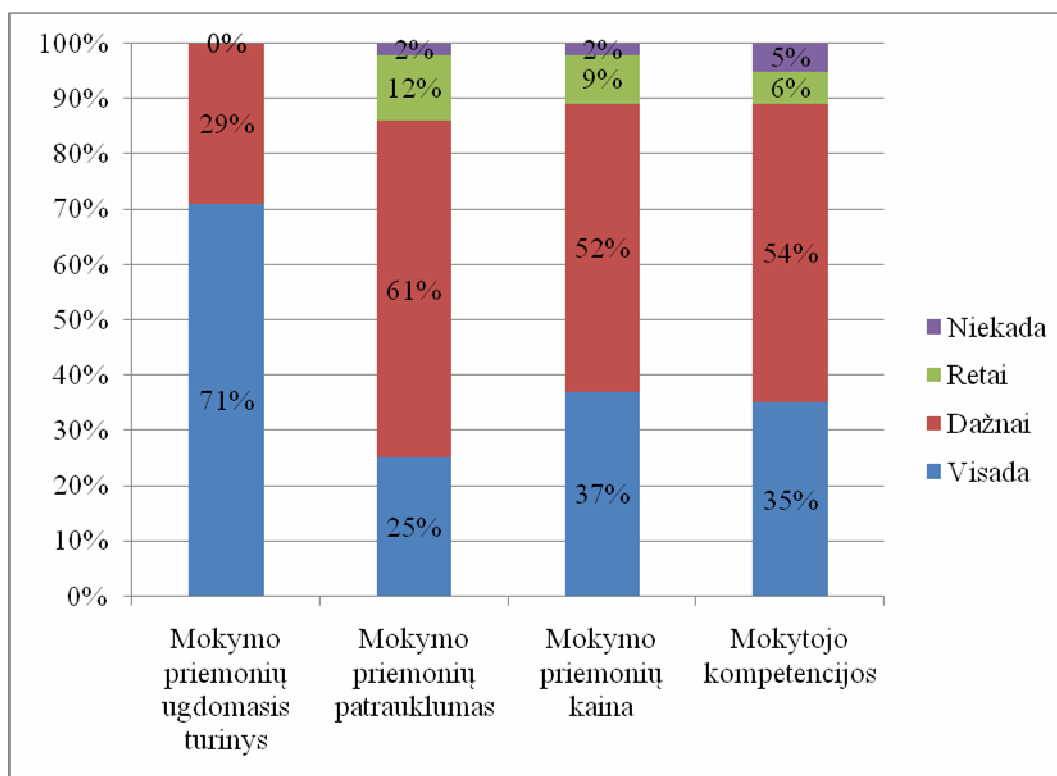
Paprastosios mokymo priemonės ir jų naudojimo dažnumas lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose, %

Lietuvių kalbos paprastosios mokymo priemonės	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Pritaikytas lietuvių kalbos vadovėlis atitinkantis klasę, kurioje mokiniai mokosi	37	32	9	22
Žemesnės klasės, nei mokiniai mokosi, pritaikytas lietuvių kalbos vadovėlis	20	60	9	11
Dalijamoji medžiaga (išleista leidykloje)	11	60	18	11
Dalijamoji medžiaga (parengta mokytojo)	23	72	3	2
Plakatai	9	55	31	5
Lenta	37	47	14	2
Pratybų sąsiuviniai	28	52	14	6
Žinynai	2	9	58	31

Dalis respondentų (37 proc.) teigia, kad lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose visada naudoja pritaikytą lietuvių kalbos vadovėlį, atitinkantį klasę, kurioje mokosi mokiniai. Žemesnės klasės, nei mokiniai mokosi, pritaikytą lietuvių kalbos vadovėlį dažnai naudoja daugiau nei pusė apklaustųjų (60 proc.). Didžioji dalis apklaustųjų dažnai pamokose/veiklose naudoja dalomąją medžiagą, parengtą mokytojo, (72 proc.) ir dalijamąją medžiagą, išleistą leidykloje (60 proc) bei plakatus (55 proc.), lentą (47 proc.), pratybų sąsiuvinius (52 proc.). Dauguma apklaustųjų (58 proc.) retai naudoja žinynus.

Atsižvelgiant į tai, kad didžioji dalis respondentų dažniau naudoja žemesnės klasės, nei mokiniai mokosi, pritaikytą lietuvių kalbos vadovėlį negu atitinkantį klasę, galima daryti prielaidą, jog tam įtakos turi tai, kad vadovėliai, pritaikyti mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, leidžiami mažu tiražu, o nuo X klasės lietuvių kalbos vadovėliai, pritaikyti mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, nerengiami ir neleidžiami.

2 paveikslas iliustruoja respondentų nuomonę, kaip dažnai tam tikri veiksniai turi įtakos parenkant mokymo priemones lietuvių kalbos pamokoms/komunikacinėms veikloms.

2 pav. Respondentų nuomonė apie veiksnius, turinčius įtakos parenkant kalbinio ugdymo priemones, %

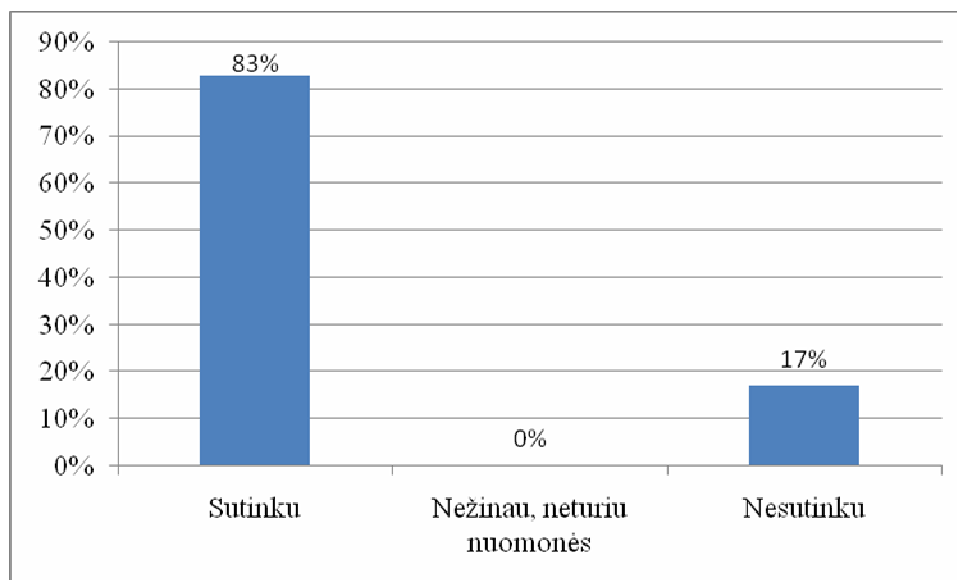
Gauti tyrimo duomenys rodo, jog didžioji dalis respondentų (71 proc.) sutinka, kad mokymo priemonių ugdomasis turinys visada turi įtakos parenkant kalbinio ugdymo priemones. Dalis pedagogų teigia, kad dažnai įtakos parinkimui turi mokymo priemonių patrauklumas (61 proc.), mokytojo kompetencijos (54 proc.) bei mokymo priemonių kaina (52 proc.).

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad pedagogai naudoja įvairias mokymo priemones mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, siekiant, jog ugdymas būtų efektyvus bei aktyvus, ugdytų(si) visi mokinių sensoriniai ir kognityviniai gebėjimai. Pastabėta, kad pedagogai parinkdami priemones atsižvelgia į daugelį kriterijų: į turinį, estetiškumą ir kt.

2.4. Problemos, susijusios su mokymo(si) priemonių ap(si)rūpinimu ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių

Šiame paragrafe bus aptartos problemos, susijusios su mokymo priemonių įsigijimu, su kuriomis susiduria specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centrų pedagogai, dėstantys lietuvių kalbą ar vedantys komunikacinę veiklą.

Respondentų nuomonių pasiskirstymą apie mokymo priemonių stygį, ar kalbinio ugdymo pedagogai ruošiantis lietuvių kalbos pamokas/komunikacinėms veikloms susiduria su ugdymo priemonių stygiu, iliustruoja 3 paveikslas.

3 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, ar kalbinio ugdymo pedagogai susiduria su mokymo priemonių stygiumi, %

Didžioji dalis tyrimo respondentų (83 proc.), ruošiantis lietuvių kalbos pamokos/komunikacinėms veikloms susiduria su mokymo priemonių stygiumi. Atsižvelgiant į šią vyraujančią tendenciją galima daryti prielaidą, jog kalbinio ugdymo priemonių trūkumas išlieka aktuali problema pedagogams ugdantiems mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, specialiojoje mokykloje.

Tyrimo respondentai, kurie įvardino, kad susiduria su mokymo priemonių stygiumi, nurodė, kurie veiksniai turi tam įtakos. Veiksnius, turinčius įtakos mokymo priemonių stygiui, atspindi 5 lentelė.

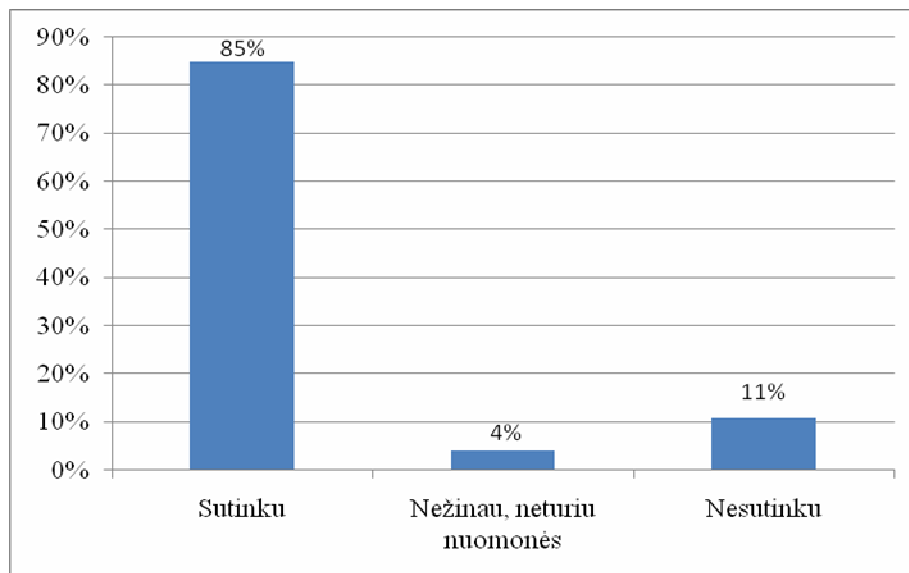
Pedagogų nuomonė apie veiksnius, turinčius įtakos mokymo priemonių stygiui, %

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Specialiųjų mokymo priemonių rinka labai maža	22	63	2	13	0
Specialiųjų mokymo priemonių kaina santykinai didelė	31	67	2	0	0
Finansinės paramos trūkumas specialiųjų mokymo priemonių kūrimui	41	39	20	0	0
Ugdymo įstaigos nepakankamas lėšų skyrimas specialiųjų mokymosi priemonių įsigijimui	17	57	11	13	2
Pedagogui nepakanka informacijos apie išleistas specialiąsias mokymo priemones	4	50	9	33	4
Mokytojai neturi reikiamų įgūdžių, kurie leistų tinkamai naudoti specialiąsias mokymo priemones	0	20	6	67	7
Specialiosios mokymo priemonės neatitinka metodinių, techninių, kokybės, higienos ir kitų reikalavimų.	0	11	19	63	7

Didžioji dalis respondentų sutinka, kad mokymo priemonių stygiui turi įtakos santykinai didelė specialiųjų mokymo priemonių kaina (67 proc.) bei labai maža specialiųjų mokymo priemonių rinka (63 proc.). Apklaustieji sutinka, jog ugdymo įstaigos skiria nepakankamai lėšų specialiųjų mokymo priemonių įsigijimui (57 proc.). Pusė respondentų (50 proc.) nurodė, jog pedagogams nepakanka informacijos apie išleistas specialiąsias mokymo priemones.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima daryti prielaidą, jog veiksniai, turintys įtakos mokymo priemonių stygiui, su kuriais sutiko didžioji dalis tyrimo respondentų, nėra visiškai susiję su pedagogų kompetencijomis. Ši problema išlieka aktuali dėl materialinių išteklių ribojimo tiek pačių ugdymo įstaigų, tiek švietimo sistemos.

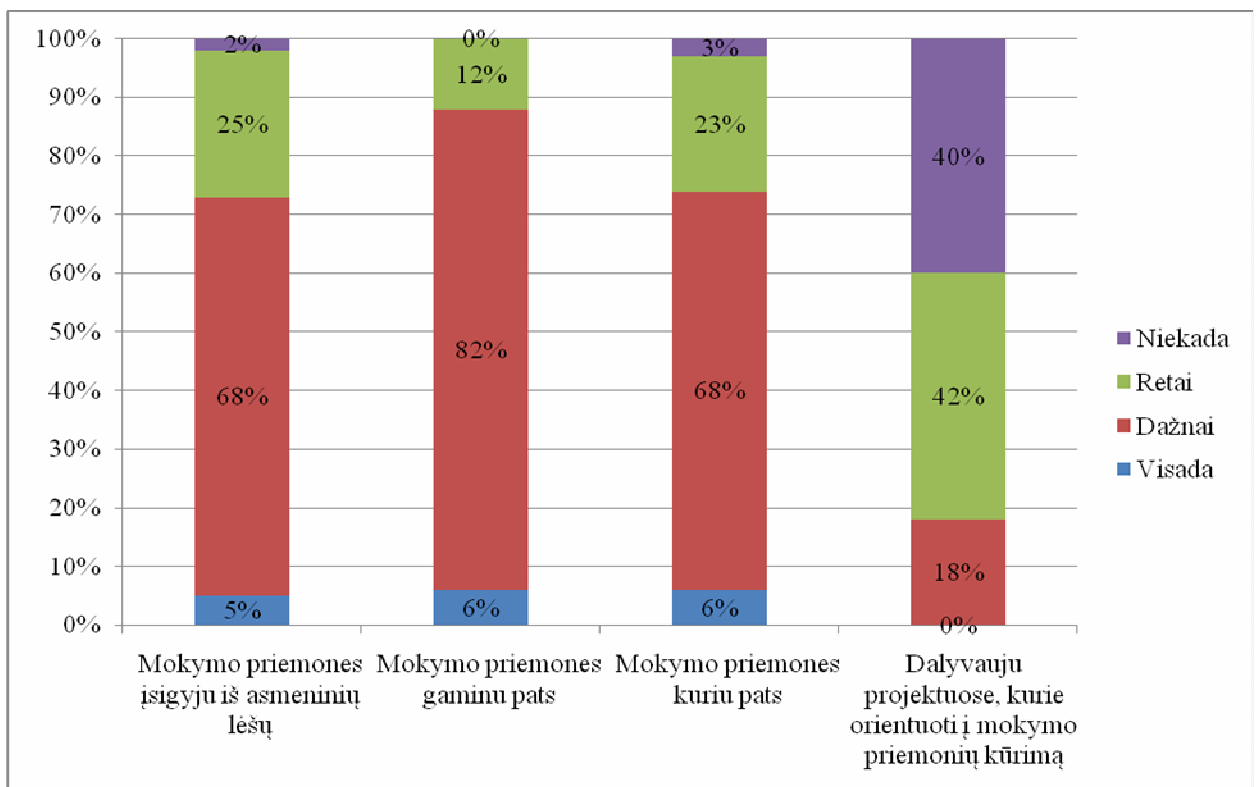
4 paveikslas iliustruoja respondentų nuomonių pasiskirstymą apie apsirūpinimą mokymo priemonėmis ugdymo įstaigoje, ar mokymo priemonės ugdymo įstaigoje labiausiai priklauso nuo pačios mokyklos poreikio ir iniciatyvos.

4 pav. Respondentų nuomonių pasiskirstymas, ar mokymo priemonės ugdymo įstaigoje labiausiai priklauso nuo pačios mokyklos poreikio ir iniciatyvos, %

Vyrauja apklaustųjų respondentų nuomonė, jog apsirūpinimas mokymo priemonėmis ugdymo įstaigoje labiausiai priklauso nuo pačios mokyklos poreikio ir iniciatyvos (85 proc.). Apklaustųjų nuomone, galima daryti prielaidą, kad kalbinio ugdymo pedagogus mokymo priemonėmis turėtų aprūpinti ugdymo įstaiga.

5 paveikslas iliustruoja, kaip dažnai ir kokiais būdais kalbinio ugdymo pedagogai mokymo priemonėmis apsirūpina patys.

5 pav. Kalbinio ugdymo pedagogų nuomonė apie mokymo priemonių apsirūpinimo būdus, %

Didžioji dalis respondentų teigia, kad kalbinio ugdymo priemonėmis dažnai apsirūpina gamindami jas patys (82 proc.), kurdami (68 proc.) bei įsigydamai iš asmeninių lėšų (68 proc.). Pasak Gevorgianienės (2003, p. 190), „ugdymo priemonių kūrimas yra naudingas tuo, kad skatina geriau apmąstyti konkretaus vaiko mokymosi strategiją, apgalvoti psichinių procesų korekcijos ar negalės kompensavimo būdus“. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad daugiau nei pusė respondentų (68 proc.) dažnai kuria priemones, o tai leidžia daryti išvadą, jog kalbinio ugdymo pedagogai atsižvelgia į kiekvieno mokinio individualius poreikius.

Tik maža dalis pedagogų (18 proc.) nurodė, kad dalyvauja projektuose, kurie orientuoti į mokymo priemonių kūrimą. Ambrukaitis, Ruškus (2002) teigia, kad metodiniai būreliai bei kiti pedagogų profesiniai sambūriai galėtų savarankiškiau ir aktyviau dalintis patirtimi ir rengti mokymo priemones. Ši problema išlieka aktuali ir šių dienų specialiojo ugdymo procese. Remiantis Ruškaus nuomone bei gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad pedagogai pasyviai dalyvauja projektuose, kurie orientuoti į mokymo priemonių kūrimą.

Apibendrinant gautus tyrimo duomenis galima teigti, jog pedagogai, vedantys lietuvių kalbos pamokas ir/ar komunikacines veiklas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, susiduria su kalbinio ugdymo priemonių stygiumi. Veiksniai, turintys įtakos mokymo priemonių stygiui remiasi į ugdymo įstaigos materolinių išteklių stoką. Šių dienų pedagogai, dirbantys specialiosiose mokyklose ir/ar specialiojo ugdymo centruose, trūkstamas mokymo priemones kompensuoja gamindami jas patys ir/ar pritaikydami jau turimas pagal mokinių poreikius.

2.5. Pedagogų nuomonė apie mokymo priemonių aprūpinimą ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių specialiojoje mokykloje

Šiame paragrafe bus pateiktos ir aptartos respondentų nuomonės apie mokymo priemonių trūkumą, kokių kalbinio ugdymo priemonių pedagogams specialiojo ugdymo procese trūksta labiausiai.

6 lentelė atspindi, kaip dažnai, pedagogų nuomone, trūksta mokymo priemonių, reikalingų lietuvių kalbos pamokoms/komunikacinėms veikloms, mokiniams, turintiems negalių ar sutrikimų.

Kalbinio ugdymo priemonių trūkumas mokiniams, turintiems sutrikimų ar negalių, %

	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Intelektų sutrikimai	37	43	20	0
Kalbos sutrikimai	38	39	23	0
Regos sutrikimai	34	58	8	0
Klausos sutrikimai	32	57	11	0
Judesio ir padėties sutrikimai	21	61	18	0
Kompleksinės negalės	35	51	14	0
Kompleksiniai sutrikimai	26	52	22	0

Gauti tyrimo duomenys rodo, kad dažniausiai kalbinio ugdymo priemonių respondentai pasigenda mokiniams, turintiems judesio ir padėties sutrikimų (61 proc.), regos sutrikimų (58 proc.), kompleksinių negalių (51 proc.), kompleksinių sutrikimų (52 proc.) bei intelekto sutrikimų (43 proc.). Šie tyrimo duomenys patvirtina tendenciją, kad specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centrų kalbinio ugdymo pedagogams trūksta mokymo priemonių, nes pedagogai daugiausia ugdo mokinius, turinčius kaip tik šių negalių ir sutrikimų, kurių grupėms, jų nurodymu, dažniausiai trūksta mokymo priemonių.

Apklausoje buvo pateiktas atviro tipo klausimas, kuriuo siekta atskleisti kalbinio ugdymo pedagogų nuomonę apie tai, kokių mokymo priemonių vedant lietuvių kalbos pamokas ir/ar komunikacines veiklas, jų nuomone, trūksta labiausia. Į šį klausimą atsakė 48 (74 proc.) respondentai. Apibendrintus respondentų atsakymus į atviro tipo klausimą atspindi 7 lentelė (žr. 2 priedą).

Apibendrinus respondentų nuomones, išryškėjo (2 priedas), kokių mokymo priemonių rūšių labiausiai trūksta specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centro kalbinio ugdymo pedagogams. Remiantis teorine medžiaga, gauti atsakymai apie mokymo(si) priemonių stoką buvo suskirstyti į keturias grupes: 1) skaitmeninės mokymo priemonės, 2) paprastosios mokymo priemonės, 3) vaizdinės, 4) mokinio darbo vietai reikalingi baldai.

Pirmoji, skaitmeninių mokymo priemonių grupė, atskleidžia, kad pedagogams ugdymo procese ypač reikalingos informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT). Vieningos nuomonės laikėsi keletas respondentų įvardinę mokomųjų kompiuterinių programų (4 respondentai) bei kompiuterių kiekvienoje klasėje (kabinete) (3 respondentai) poreikį.

Paulionytės, Grabauskienės, Žemgulienės, Schoroškienės ir Makarskaitės-Petkevičienės (2010) tyrimų rezultatai rodo, kad specialiojo ugdymo pedagogai įžvelgia teigiamą IKT naudojimo ugdymui poveikį: didesnės vaizdumo, sudominimo, įvairumo; užduočių diferencijavimo ir individualizavimo galimybės; mokymosi motyvacijos skatinimas; sąlygos

reikštis aktyvumui, pasitikėjimui savimi. Galima daryti prielaidą, kad šių dienų specialiojo ugdymo pedagogai prisitaiko prie naujų mokymo priemonių ir kalbinio ugdymo procese naudoja įvairias skaitmenines mokymo priemones, atsižvelgdami į ugdomų mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius.

Antroji, išskirta paprastųjų mokymo priemonių grupė, įrodo, kad didžioji dalis respondentų jaučia ypatingai didelį vadovėlių poreikį, kurie būtų pritaikyti mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų (21 respondentas), besiugdantiems pagal individualizuotą programą. Taip pat, pedagogų nuomone, trūksta pratybų sąsiuvinų (17 respondentų), dalijamosios medžiagos (3 respondentai). Galima daryti prielaidą, kad didelis poreikis paprastųjų mokymo priemonių atsiranda dėl to, jog pritaikytų vadovėlių mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, rengiama ir leidžiama mažu tiražu, o mokiniams, besiugdantiems pagal individualizuotą programą, jų visai nėra.

Trečioji, vaizdinių priemonių grupė, atspindi respondentų nuomonę, jog pasigendama muliažų (3 respondentai), maketų (3 respondentai), simbolių sistemos (2 respondentai) bei įvairių paveikslėlių rišliajai kalbai ugdyti ar atskiroms kalbos dalims mokytis.

Ketvirtoji išskirta grupė – mokinio darbo vietai reikalingi baldai. Pedagogų nuomone, reikalingi specialiai pritaikyti stalai (3 respondentai). Baldai nėra tiesioginė mokymo priemonė, tačiau jie priskiriami prie reikmenų, kurie reikalingi ugdymo procese. Atsižvelgiant į tai, kad dažnai pasitaikantys mokinių turimi sutrikimai ar negalės yra kompleksiniai, yra tikimybė, kad mokiniai turi judesio ir padėties sutrikimų, o tai sąlygoja, jog įprasti mokykliniai suolai dažnai mokiniams gali būti nepatogūs, ilgą laiką sėdėdami juose ugdytiniai greitai pavargsta.

Apibendrinant galima teigti, jog specialiųjų mokyklų ir/ar specialiojo ugdymo centų pedagogams, dėstantiems lietuvių kalbą ar vedantiems komunikacinę veiklą, trūksta įvairių rūšių mokymo priemonių. Galima daryti prielaidą, kad pedagogai nori ir bando būti šiuolaikiški, parinkdami įvairias priemones ugdymo procesui, tačiau ne visada jiems pavyksta tokiems būti dėl to, kad trūksta mokymo priemonių, pritaikytų mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę ir metodinę literatūrą išryškėjo, kad mokymo priemonės kalbinio ugdymo procese turėtų būti parenkamos ir pritaikomos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, individualiai, atsižvelgiant į mokinių gebėjimus ir kylančius sunkumus mokymo(si) procese. Kiekvienas mokinytis, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių, besiuogdantis specialiojoje mokykloje ar specialiojo ugdymo centre, yra skirtingoje negalės arba sutrikimo situacijoje. Pedagogams, vedantiems lietuvių kalbos pamokas ir/ar komunikacines veiklas, ypač svarbu parinkti tinkamą ugdymo priemonę, kad mokiniai, remiantis Bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis, pasiektų numatytus tikslus bei įgytų žinių ir gebėjimų visose kalbinio ugdymo srityse: kalbėjimo ir klausymo, skaitymo, literatūros (kultūros) pažinimo, rašymo. Pedagogai, siekiantys kokybiško ir visapusiško kalbinio ugdymo, susiduria su mokymo priemonių stygiu, kuris ne tik apsunkina pedagogų darbą, bet taip pat sudaro kliūtis mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, aktyviai ir efektyviai dalyvauti mokymo(si) procese.

2. Atliktu tyrimu nustatyta, kad pedagogai lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose naudoja įvairias mokymo priemones (skaitmenines, paprastas) atsižvelgdami į mokinių turimus specialiuosius ugdymosi poreikius bei jų lygį. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog šiuolaikiniai specialiojo ugdymo pedagogai yra atviri naujovėms, nes parenka ne tik paprastas mokymo priemones, bet šalia jų naudoja ir skaitmenines. Pedagogai, parinkdami mokymo(si) priemones kalbinio ugdymo procese, atsižvelgia į tokius kriterijus: mokymo priemonių ugdomasis turinys, mokymo priemonių patrauklumas bei mokymo priemonių kaina. Šie kriterijai leidžia manyti, kad pedagogai, parinkdami mokymo priemones, visapusiškai jas įvertina.

3. Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai, ugdantys mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, susiduria su problemomis, kurios susijusios su ap(si)rūpinimu mokymo(si) priemonėmis. Viena iš aktualiausių problemų, respondentų nuomone, yra ta, kad ugdymo įstaiga nepakankamai aprūpina mokymo priemonėmis lietuvių kalbos/komunikacinės veiklos pedagogus. Didžioji dalis respondentų nurodė, kad tam įtakos turi santykinai didelė specialiųjų mokymo priemonių kaina, todėl ugdymo įstaigos neskiria pakankamai lėšų joms įsigyti, bei labai maža specialiųjų mokymo priemonių pasiūla. Atsižvelgdami į susidariusią ugdymo įstaigų situaciją, mokymo priemonių aprūpinimo klausimu, pedagogai kalbinio ugdymo priemonėmis apsirūpina jas kurdami, gamindami patys bei įsigydami iš asmeninių lėšų.

4. Tyrimo metu paaiškėjo kalbinio ugdymo pedagogų nuomonė apie tai, kokių kalbinio ugdymo priemonių, jų nuomone, trūksta labiausiai. Paminėta, kad iš skaitmeninių mokymo

priemonių didžiausias poreikis yra mokomųjų kompiuterinių programų. Iš paprastųjų mokymo priemonių pedagogai nurodė ypatingai didelį vadovėlių poreikį, kurie būtų pritaikyti mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų, besiuogdantiems pagal individualizuotą programą, o iš vaizdinių – muliažų ir maketų. Gauti tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad pedagogams reikalingos įvairios mokymo priemonės, kad kiekvienas ugdytinis turėtų galimybę aktyviai bei visapusiškai ugdytis.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2003). Vaikai, turintys klausos sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 311–336). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Melienė, R., Miltenienė, L. (2010). *Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(-si) formų įvairovės tyrimas*. Tyrimo ataskaita. Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
3. Ališauskas, A., Gerulaitis, D., Miltenienė, L. (2011). Ugdymo modelių, tenkinant mokinių specialiuosius poreikius, realizavimas Lietuvoje. *Specialusis ugdymas*, 1 (24), 105–116.
4. Ambrukaitis, J. (1998). Lietuvių kalbos situacija specialiojoje mokykloje: atsinaujinimo belaukiant. Kucinienė, B., Lisienė, V. (Red.). *Lietuvių kalba specialiojoje mokykloje* (p. 9–19). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Ambrukaitis, J., Ruškus, J. (2002). Adaptuotos bei modifikuotos ugdymo programos: taikymo efektyvumo veiksniai. *Specialusis ugdymas*, 2 (7), 6-23.
6. Bekkelien, S., Rekdal, K., Wiik, M. (2003). Mokiniai, turintys regos sutrikimų. R. Zdanavičienė (Red). *Mokykla visiems: mokymo priemonių kūrimas* (p. 109-136). Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
7. Blix, T., Hellber, K., Landin, E., Lekemo, U. (2003). Mokiniai, turintys judesio ir padėties bei neurologinių sutrikimų. R. Zdanavičienė (Red). *Mokykla visiems: mokymo priemonių kūrimas* (p. 62-85). Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
8. Christersson, G., Eriksen O. (2003). Kurtieji mokiniai. R. Zdanavičienė (Red). *Mokykla visiems: mokymo priemonių kūrimas* (p. 86-108). Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
9. Daugirdienė, I., Gaizelytė, D., Prasauskienė A. (2007). *Mokykimės bendrauti: knyga apie vaikų komunikacijos sutrikimus*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Eklinde, K., Gunvall, P. Ch. (2003). Mokykla visiems: mokymo priemonės ir jų kūrimas. R. Zdanavičienė (Red). *Mokykla visiems: mokymo priemonių kūrimas* (p. 5-12). Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
11. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
12. Gerulaitis, D. (2007). *Tėvų įsitraukimo į vaiko ugdymo(-si) procesą plėtotė specialiojoje mokykloje*: Daktaro disertacija. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070502_082352-20343/DS.005.0.02.ETD (žiūrėta 2014-03-02).
13. Gevorgianienė, V. (2003). Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 173-195). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

14. Girdzijauskienė, R. (2011). Vadovėlis – viso labo tik kelionės pradžia. *Žvirblių takas*, 4 (98), 15–17.
15. Gudonis, V. (2003). Vaikai, turintys regos sutrikimų. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 337–372). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
16. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
17. Jakubčionienė, L. (Red.). (2012). *Vadovėlių ir kitos mokymosi medžiagos pritaikymo kompetencijoms ugdyti metodinės rekomendacijos*. Projektas. Vilnius.
18. Jančauskienė, I., Ozolaitė, V. (2002). Specialiosios (sutrikusio intelekto vaikams) mokyklos pokyčiai vykdant švietimo reformą. *Specialusis ugdymas*, 2 (7), 113–122.
19. Jovaiša, L. (2011). *Edukologija*. I tomas. Vilnius: Agora.
20. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Vadovėlis. Kaunas: Judex.
21. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo „*Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais*“ tvarkos aprašas. 2011 m. lapkričio 30 d. Nr. V-2310. Vilnius.
22. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „*Dėl priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo lavinimo, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo patvirtinimo*“. 2011 m. liepos 20 d. Nr. V-1369. Vilnius.
23. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo „*Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis*“ tvarkos aprašas. 2005 m. sausio 4 d. Nr. ISAK- 2. Vilnius.
24. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, „*Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius*“ tvarkos aprašas. 2011 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317.
25. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2010). *Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos: specialiųjų poreikių žemų ir labai žemų intelektinių gebėjimų mokinių ugdymui*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
26. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymo „*Švietimo aprūpinimo standartai*“ tvarkos aprašas. 2011 m. gruodžio 12 d. įsakymu Nr. V-2368. Vilnius.
27. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2011). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. Nr. XI-1281. Vilnius.

28. Lietuvos statistikos departamentas (2013). *Specialiųjų poreikių mokiniai ir ugdymo įstaigos*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1366> (žiūrėta 2014-01-20).
29. Paulionytė, J., Grabauskienė, V., Žemgulienė, A., Schoroškienė, V., Makarskaitė-Petkevičienė, R. (2010). *IKT ir inovatyvių mokymo(si) metodų taikymo pradiniam ir specialiajame ugdyme būklė Lietuvoje ir užsienyje 2000 – 2010 metais“ I dalies – „IKT ir inovatyvių mokymo(si) metodų taikymo pradiniam ir specialiajame ugdyme pasiūla, taikymo praktika ir perspektyvos Lietuvoje ir užsienyje: Tyrimo teorinė studija*. http://www.inovacijos_upc.smm.lt/uploads/ATASKAITA_TEORINE_STUDIJA.pdf (žiūrėta 2014-04-16).
30. Pečiuliauskienė, P. (2008). *Studento pedagoginės praktikos vadovas pamokoje: metodinė priemonė, skirta pedagogines studijas pasirinkusiems bakalaurams, mokytojams mentoriams ir pradedantiems mokytojams*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
31. Pobrein, V. (2005). Literatūrinis lavinimas Lietuvių kalbos vadovėliuose specialiųjų poreikių vaikams. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 19, 913–921. Vilnius.
32. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*. (2008). http://www.smm.lt/web/lt/pedagogams/ugdymas/ugdymo_prog (žiūrėta 2014-01-20).
33. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Schoroškienė, V. (2010). Kam vadovauja vadovėlis? *Žvirblių takas*, 5 (93), 21–25.
35. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2003). *Rekomendacijos mokykloms dėl specialiųjų mokymo priemonių pasirinkimo*. <http://www.sppc.lt/index.php?902378096> (žiūrėta 2014-01-20).
36. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. *Specialiųjų mokyklų pertvarka, metodinių centrų steigimas*. <http://www.sppc.lt/index.php?373044090> (žiūrėta 2014-04-23).
37. Švietimo ir mokslo ministerija, ŠMM Švietimo aprūpinimo centras, ŠMM Švietimo plėtotės centras. *Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių 2009–2010 mokslo metais sąrašas*. <http://www.sac.smm.lt/index.php?id=5> (žiūrėta 2014-03-25).

Dovilė Pratusytė

MEANS OF LINGUISTIC EDUCATION IN SPECIAL SCHOOLS

The Bachelor Theses

Summary

The Bachelor's Paper deals with the attitude of the Lithuanian language teachers of special schools and/or centres of special education towards the quality of resources of linguistic education and their suitability for development of the pupils' linguistic skills.

65 teachers of the Lithuanian language or communication activities of special schools and/or centres of special education participated in the research.

By the method of a questionnaire survey, we have explored the situation of the special schools in the context of the resources of linguistic education. Through the analysis of the research data, we aimed at establishment of the resources of linguistic education used by the teachers of the Lithuanian language/ communication activities for the pupils with disabilities and disorders and determination of the criteria for their selection; establishment of the problems related to provision of the resources of linguistic education for teaching of the pupils with special educational needs; revelation of the attitude of the teachers of the Lithuanian language/communication activities towards provision of the resources of linguistic education for teaching of the pupils with special educational needs in a special school.

The research has established that during the lessons of the Lithuanian language/communication activities, the teachers use various available education resources (digital, conventional) taking into account the special educational needs of pupils and their level. The educators, while choosing the education resources in the process of linguistic education, consider the following criteria: educational content of the education resources, attractiveness of the education resources and price of the education resources.

The educators, who teach the pupils with special educational needs, face with the problems related to provision of the education resources. One of the most relevant problems, according to the opinion of the respondents, is the fact that an education institution insufficiently provides the educators of the Lithuanian language/communication activities with the education resources.

According to the teachers of linguistic education, educational computer programs are in the greatest demand among the digital education resources. What concerns the conventional education resources, the educators pointed out an especially high need for the textbooks adapted to the pupils with intellect disorders educated according to individualized programs, and on the subject of the visual resources - moulages and models.

Key words: linguistic education, education resources, special school, special educational needs.

PRIEDAI

Gerbiamas(-a) Mokytojai(-a),

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti specialiosios mokyklos lietuvių kalbos mokytojų požiūrį į mokymo priemonių kokybę bei tinkamumą mokinių kalbiniam gebėjimams ugdyti.

Atsižvelgiant į tai, kad specialiojoje mokykloje pedagogas gali vesti ir lietuvių kalbos pamokas, ir komunikacines veiklas prašau nepraleisti nė vieno klausimo ir būti objektyviam respondentui.

Anketa yra **anoniminė**, surinkti duomenys bus panaudoti tik tyrimo tikslui pasiekti.

Iš anksto dėkoju.

Atsakymus žymėkite taip ☒ .

1. Jūsų lytis:

☐ Moteris.

☐ Vyras.

2. Jūsų pedagoginio darbo stažas:

☐ Iki 10 m.

☐ 11 m. ir daugiau.

3. Šiuo metu Jūs dirbate:

☐ 1-4 specialiojoje klasėje.

☐ 5-10 klasių lietuvių kalbos mokytoju.

☐ Lavinamojoje klasėje.

☐ Socialinių įgūdžių ugdymo klasėje.

4. Pažymėkite, kiek mokinių, turinčių negalių ar sutrikimų ugdote:

Negalės, sutrikimai	Nė vieno	Vieną	Daugiau nei vieną
Intelektiniai sutrikimai			
Kalbos sutrikimai			
Regos sutrikimai			
Klausos sutrikimai			
Judesio ir padėties sutrikimai			
Kompleksinės negalės			
Kompleksiniai sutrikimai			

5. Pažymėkite, kaip dažnai lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose naudojate skaitmenines mokymo priemones:

Lietuvių kalbos skaitmeninės mokymo priemonės	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Edukaciniai žaidimai				
Vaizdo įrašai				
Mokomosios kompiuterinės programos				
Kita (<i>nurodykite</i>).....				
.....				
.....				
.....				
.....				

6. Pažymėkite, kaip dažnai lietuvių kalbos pamokose/komunikacinėse veiklose naudojate paprastas mokymo priemones:

Lietuvių kalbos paprastosios mokymo priemonės	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Pritaikytas lietuvių kalbos vadovėlis atitinkantis klasę, kurioje mokiniai mokosi				
Žemesnės klasės, nei mokiniai mokosi, pritaikytas lietuvių kalbos vadovėlis				
Dalijamoji medžiaga (išleista leidykloje)				
Dalijamoji medžiaga (parengta mokytojo)				
Plakatai				
Lenta				
Pratybų sąsiuviniai				
Žinynai				
Kita (<i>nurodykite</i>).....				
.....				
.....				
.....				
.....				

7. Ruošiantis lietuvių kalbos pamokai/komunikacinei veiklai pedagogai susiduria su mokymo priemonių stygiumi.

- ☐ Sutinku.
- ☐ Nežinau, neturiu nuomonės.
- ☐ Nesutinku.

8. Jeigu sutikote su 8 teiginiu, nurodykite, kurie veiksniai turi įtakos mokymo priemonių stygiui:

Teiginiai	Atsakymai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Specialiųjų mokymo priemonių rinka labai maža						
Specialiųjų mokymo priemonių kaina santykinai didelė						
Finansinės paramos trūkumas specialiųjų mokymo priemonių kūrimui						
Ugdymo įstaigos nepakankamas lėšų skyrimas specialiųjų mokymosi priemonių įsigijimui						
Pedagogui nepakanka informacijos apie išleistas specialiasias mokymo priemones						
Mokytojai neturi reikiamų įgūdžių, kurie leistų tinkamai naudoti specialiasias mokymo priemones						
Specialiosios mokymo priemonės neatitinka metodinių, techninių, kokybės, higienos ir kitų reikalavimų.						

9. Apsirūpinimas mokymo priemonėmis ugdymo įstaigoje labiausiai priklauso nuo pačios mokyklos poreikio ir iniciatyvos.

- ☐ Sutinku.
- ☐ Nežinau, neturiu nuomonės.
- ☐ Nesutinku.

10. Pažymėkite, kaip dažnai mokymo priemonėmis apsirūpinate patys:

Atsakymai Teiginiai	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Mokymo priemonės įsigyju iš asmeninių lėšų				
Mokymo priemonės gaminiu pats				
Mokymo priemonės kuriu pats				
Dalyvauju projektuose, kurie orientuoti į mokymo priemonių kūrimą				

11. Pažymėkite, kaip dažnai pateikti veiksniai turi įtakos parenkant mokymo priemonės lietuvių kalbos pamokoms/komunikacinėms veikloms:

Atsakymai Teiginiai	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Mokymo priemonės ugdomasis turinys				
Mokymo priemonių patrauklumas				
Mokymo priemonių kaina				
Mokytojo kompetencijos				

12. Pažymėkite, kaip dažnai trūksta mokymo priemonių, reikalingų lietuvių kalbos pamokoms/komunikacinėms veikloms, mokiniams, turintiems negalių ar sutrikimų:

Atsakymai Negalės/Sutrikimai	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Intelektų sutrikimai				
Kalbos sutrikimai				
Regos sutrikimai				
Klausos sutrikimai				
Judesio ir padėties sutrikimai				
Kompleksinės negalės				
Kompleksiniai sutrikimai				

13. Kokių mokymo priemonių kalbinio ugdymo pedagogams ugdantiems mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių trūksta labiausiai?

.....

.....

.....

.....

Kalbinio ugdymo pedagogų nuomonė apie trūkstamas mokymo priemones ugdant mokinius, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių

Kalbinio ugdymo priemonės	Įrodantis teiginys
Skaitmeninės mokymo priemonės	„Vaizdo įrašų“.
	„Audio įrašų“.
	„Mokomųjų kompiuterinių programų“ (4 respondentai).
	„Kompiuterių su pritaikytomis mokiniams programomis“.
	„Kompiuterių kiekvienoje klasėje (kabinete)“ (3 respondentai).
	„Garso įrašų“ (2 respondentai).
	„Skaitmeninių“ (2 respondentai).
	„Vaizdajuosčių“
	„Įrangos“.
	„<...> mokymo priemonę – komunikatorių“.
Paprastosios mokymo priemonės	„Pratybų sąsiuvinių“ (17 respondentų).
	„Dalijamosios medžiagos“ (3 respondentai).
	„Pritaikytų kalbos vadovėlių mokiniams su intelekto sutrikimais“ (21 respondentas).
	„Vadovėlių intelekto sutrikimus turintiems mokiniams, ugdomiems pagal individualizuotas programas“.
	„Nuoseklių (labai mažais žingsneliais mokyti rašyti, skaityti) vadovėlių ir pratybų sąsiuvinių, <...> klasė galėtų nesirašyti ant vadovėlio ar pratybų sąsiuvinių, o būtų nuosekliai (labai mažais etapais) parengtos priemonės“.
	„Pažintinės veiklos pamokoms vadovėlių ir pratybų“.
	„Teksto suvokimo užduočių“.
	„Pradinių klasių vadovėlių didžiosiomis raidėmis“.
	„<...> vaizdinių ir kt. lavinamosios medžiagos tokių kaip siužetinių kortelių rinkinių, kortelių rinkinių garsams skirti“.
	„Nesudėtingų loginio mąstymo užduočių“.
	„Kalbos dalims, žodžio dalims atskirti, balsių diferencijavimui“.
	„Lentų“.
	„Pratybų sąsiuvinių, vidutinio ir žymaus intelekto sutrikimą turintiems mokiniams“.
	„Idomesnių didaktinių priemonių“.
	„Spec. pritaikytų žaidimų“.
	„Vadovėlių, atitinkančių ugdytinių gebėjimų lygį“.
	„Užduočių – konkrečių, elementarių, pvz.: nupiešti saulei spindulius, ežiui – dyglius..“
	„Taisyklių rinkinių“.
	„<...> vadovėlių su spausdintinėmis raidėmis parašytais teksta. <...> individualiam darbui skirtų užduočių kortelių arba pratybų sąsiuvinių (tiek tekstų skaitymo ir analizės, tiek ir gramatinių užduočių atvejais)“.
	„Raidžių kortelių, skiemenų kortelių (didelių ir individualiam darbui ir demonstravimui), pratybų, kurios tai pačiai užduočiai atlikti skirtų ne vieną lapą, o daugiau“.
Vaizdinės	„Muliažų“ (3 respondentai).

	„Maketų“ (3 respondentai).
	„Žemėlapių“.
	„Nesudėtingų didesnių paveikslų“.
	„Paveikslėlių rišliajai kalbai ugdyti“.
	„Vaizdinių priemonių“ (2 respondentai).
	„Simbolių sistemos“.
	„Sistemintos simbolių sistemos, suprantamos (prieinamos) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių bei kompleksinių negalių“.
	„<...> paveikslėlių rinkinių kiekvienai kalbos daliai mokyti“.
	„Plakatų, kuriuose būtų po vieną daiktą, o ne grupės. Paveikslų serijos pagal kurias galėtume sekti, pasakoti įvykių seką lentoje.“
Mokinio darbo vietai reikalingi baldai	„Specialiai pritaikytų stalų“ (3 respondentai).